

Haremeynü' ş- Şerifeyn Vakıflarından 1636- 37 Yıllarında Yapılan Surre Sevkiyatı

Surre Shipments from the Holy Sanctuaries Foundation In the years of 1636-37

ÖZET

Haremeynü' ş- şerifeyn, dinî açıdan Hz. Peygamber' in sınırlarını çizdiği korunmuş anlamına da gelen Mekke ve Medine şehirleriyle çevrelerindeki belirli bir bölge için kullanılan terimdir. Hac farızası, Müslümanlar için önem arz eden Mekke ve Medine' deki kutsal yerlerin ziyaret edilmesi ve ilgili dinî vecibelerin yerine getirildiği ibadettir. Her yıl hac mevsiminde Mekke ve Medine halkına dağıtılması için Mekke ve Medine'ye gönderilen eşya ve hediyeleri temsil etmek için “Surre Alayları” tertib edilir ve Surre Alayı, belirli merasimlerle uğurlanırdı. Osmanlı döneminde Surre, genellikle İstanbul ve Kahire'den deniz ve kara güzergâhından gönderilmiştir. Surrelerin kaynaklarından en önemlisi Haremeyn Vakıfları idi. Osmanlı hanedan mensuplarına ve devlet yöneticilerine ait büyük vakıfların çoğunun geliri Haremeyn' e tahsis edilmişti. Bunların dışında hazine, ferdi bağışlardan da maddi destek sağlanırdı. İstanbul'daki Surre merasimini Haremeyn vakıflarını idare eden Darüssaade Ağası tertip ederdi. Surre eminine teslim edilen hediyelerin, Surre defterinin develere yüklenmesi sonrasında Surre Alayı yola çıkardı. Haremeyn'e gönderilen Surre' nin adet ve miktarı vakıf gelirlerine bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Bu çalışmada 1636-37 tarihinde kayıt altına alınan Haremeynü' ş- şerifeyn ve defterde adı geçen vakıflardan Surre için toplanan miktarı gösteren defter incelenmiştir. Defter kayıtları doğrultusunda, Surre'ye tahsis edilen vakıfların türleri, aktarılan meblağların dağılımı ve sevkiyatın idarî işleyişi analiz edilmiştir. Bu çalışma, Osmanlı'da Haremeyn vakıflarının malî işleyişini tek bir yıla ait nicel veriler üzerinden ortaya koymakta; Surre sevkiyatının 17. yüzyıldaki işleyişine dair literatüre belge analizini temele alan özgün bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Haremeynü' ş-şerifeyn, Surre Alayı, Vakıf, Hac, Darü' s-Saade Ağası

ABSTRACT

The Holy Sanctuary (Haram al- Sharif) is the term used for the cities of Mecca and Medina and a specific area surrounding them, defined by the Prophet Muhammad as a protected area. The Hajj pilgrim age is a religious practice in which Muslims visit the holy sites of Mecca and Medina, which are important to them, and fulfill relevant religious obligations. Every year during the Hajj season, "Surrah Processions" were organized to represent the goods and gifts sent to Mecca and Medina for distribution to the people of Mecca and Medina, and the processions were sent off with specific ceremonies. During the Ottoman period, the Surrah was generally sent from Istanbul and Cairo via sea and land routes. The most important source of Surrahs were the Haremeyn foundations. The income from most of the large foundations belonging to members of the Ottoman dynasty and state officials was allocated to the Haremeyn. In addition, financial support was provided by the treasury and individual donations. The Surre ceremony in Istanbul was organized by the Darüssaade Ağa, who administered the Holy Haramain foundations. After the gifts delivered to the Surre Emin and the Surre Register were loaded onto camels, the Surre Procession departed. The number and amount of Surre sent to the Holy Haramain varied depending on the foundation's revenues. This study examines the register of the Holy Haramain, recorded in 1636- 37, and the amount collected for Surre from the foundations mentioned in the register. Based on ledger records, the types of foundations allocated for the Surre, the distribution of the transferred amounts, and the administrative functioning of the shipment have been analyzed. This study reveals the financial operations of the Haremeyn foundations in the Ottoman Empire through quantitative data for a single year and offers an original contribution to the literature on the functioning of the Surre shipment in the 17th century, based on document analysis.

Keywords: Holy Haramain, Surre Procession, Foundation, Hajj, Holy Haramain Ağa

GİRİŞ

Haremeyn, Osmanlı arşiv belgelerinde adı “*Haremeynü' ş- şerifeyn*” olarak da geçen, Mekke ve Medine şehirlerini birlikte ifade eden ve “*İki harem*” anlamına gelen bir tabirdir.” (Buzpınar & Küçükaşçı, 1997: s.157)Hac ve umre ibadeti dolayısıyla Müslümanların Mekke ve Medine' yi ziyaret etmeleri, bu iki şehre çok özel bir mevki kazandırmış, buralarda hâkimiyet kurmak, bütün İslâm devletleri arasında bir prestij vasıtası olarak görülmüştür.

Rümeysa Kars ¹

How to Cite This Article

Kars, R. (2025). “Haremeynü' ş- Şerifeyn Vakıflarından 1636- 37 Yıllarında Yapılan Surre Sevkiyatı” International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:11, Issue:12; pp: 2248-2255. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18070779>

Arrival: 25 November 2025

Published: 27 December 2025

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹Doç. Dr. , Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Nevşehir-Türkiye, ORCID: 0000-0001-5176-1107.

Hac yollarının güvenliği, hac güzergâhı üzerinde bulunan su kuyularının bakımı, hacıların konaklama gibi ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla bazı tedbirlerin alındığı da bilinmektedir. Bu bölgenin korunması İslam halifelerinin temel görevleri arasında sayılmıştır. Çünkü bu husus bir meşruiyet kazanma mefhumudur. Bunun yanında hükümdarın adına hutbe okutma geleneği hâkimiyet sembollerinden biri olarak kabul edilmektedir. Haremeyn’de adına hutbe okunan halife veya sultan buranın resmen hâkimi sayılıyordu. (Ahmed er-Reşîdî,1980: s. 86-87). Haremeyn, zaman içerisinde dinî ve kültürel bakımdan olduğu kadar siyasî açıdan da önemli bir güç merkezi haline gelmiştir. Tarih boyunca farklı toplulukların himayesine giren Haremeyn bölgesi, Yavuz Sultan Selim tarafından 1516-17 yıllarında Ridaniye ve Mercidabık Zaferleri akabinde Osmanlı kontrolüne geçmiştir. Devlet merkezinin bölgeden uzaklaşmasıyla birlikte ihmale uğrayan Mekke ve Medine’ye dışarıdan yardım edilmesine duyulan ihtiyaç mukabilinde Osmanlılar, Abbasiler ve Memlûkler’ in her yıl Haremeyn’e yolladığı vakıf gelirlerinin miktarı ile surre usul ve merasimleri tatbik edilmeye başlanmıştır; hatta Osmanlılar döneminde gelirleri bazı ilâveler dahi yapılmıştır. “ Osmanlı topraklarında mevcut hânedan mensuplarına ve devlet erkânına ait büyük vakıfların birçoğunun gelirlerinin bir kısmı Haremeyn’ e tahsis edilmişti. Bunların dışında devlet hazinesinden, Hazîne-i Hâssa’ dan ve ferdî bağışlardan önemli miktarda maddî destek sağlanırdı.” (Buzpınar vd, 1997)

Osmanlı Devleti’nin Haremeyn politikası, Surre sevkıyatı ve Haremeyn vakıfları üzerine yapılan çalışmalarda genellikle Surre geleneğinin tarihsel gelişimi, Osmanlı sultanlarının Haremeyn’ e yönelik himaye anlayışı ve vakıf sisteminin genel yapısı ele alınmıştır. Bu çalışmalar, Osmanlı’ nın Haremeyn üzerindeki dinî ve siyasî meşruiyetini vurgulamakta; Surre Alayı’ nı daha çok sembolik ve kurumsal bir uygulama olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte mevcut literatürde Surre sevkıyatının malî boyutunu doğrudan yansıtan defterler üzerinden, belirli bir yıla odaklanan ayrıntılı analizlerin sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışma, literatürdeki söz konusu boşluğu doldurmayı hedefleyerek 1636- 37 (H. 1046-47) yıllarına ait bir Surre defterini esas almakta ve Haremeyn vakıflarından Mekke ve Medine’ye aktarılan malî kaynakları nicel veriler üzerinden incelemektedir. Böylece çalışma Surre sevkıyatının yalnızca sembolik bir uygulama olmadığını aynı zamanda vakıf temelli düzenli bir malî mekanizma olarak işlediğini belge analizi odaklı bir yaklaşımla ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Kavramsal Çerçeve

“Surre, Arapça, “es- Surre” kelimesinden türetilen bir kelime olup Kur’an-ı Kerim ve hadislerde “*para veya para kesesi*”, anlamlarına gelmektedir.” (Atalar, 2015: s. 23). “Surre kelimesinin ayrıca “*kese, içine akçe ve dinar konulan çikin, cüzdan*” anlamı da bulunmaktadır.” (Güler, 2011: s.199; Uzunçarşılı, 2013: s. 35). Terim olarak ise her yıl hac döneminden önce genellikle Mekke ve Medine halkına dağıtılmak için yollanan para, altın ve diğer eşyaları ifade etmektedir. Abbasiler ve Memlûkler bununla ilgili merasimlere de önem verdiler. Bu dönemde Kahire’ nin yanı sıra Bağdat, Şam ve Halep gibi büyük şehirlerde surresi ve mahmili bulunan hac kervanları oluşturuluyordu. Osmanlılar zamanında Haremeyn’e ilk surrenin hangi padişah tarafından gönderildiği tam olarak bilinmemektedir. Osmanlı padişahları, Haremeyn’in 1517 yılında Osmanlı yönetimine girmesinden itibaren surreyi düzenli biçimde gönderdiler. Yıldırım Bayezid’den itibaren Haremeyn’e surre göndermenin adet haline geldiği ve Çelebi Mehmed döneminde de bu uygulamanın devam ettiği bilinmektedir. (Buzpınar, 2009: s. 567) “*II. Murad her yıl, bulunduğu şehir ve kasabadaki evlâd-ı peygamberîye kendi eliyle 1000 filori altın dağıtmayı âdet edindi; ayrıca Mekke ve Medine fakirlerine dağıtılmak üzere 3500’er filori tahsis etti*” (Uzunçarşılı, 2013). Bu dönem itibarıyla kutsal yerlere hizmet etmenin İslâm devletleri arasında âdeta rekabet derecesine ulaştığını Fâtih Sultan Mehmed döneminde hac yolundaki su kuyularının tamiri için girişimde bulunmak istemesinde ve Haremeyn bölgesinde hâkim olan Memlûkler tarafından geri çevrilmesi ile ilgili hususta görmek mümkündür (Tekindağ, 2011: s.77).

“*II. Bayezid dönemindeki surrenin miktarı 14.000 duka altını idi; Yavuz Sultan Selim bu miktarı iki katına çıkardı. Osmanlı döneminde ise Haremeyn’de oturanlar tamamen vergiden muaf tutuldu ve geçimleri devlet hazinesinden veya vakıflardan karşılandı.*” (Faroqhi, 1995: s. 138)

Surre Alaylarının Tertibi ve Sevkiyatı

Osmanlılar döneminde Haremeyn bölgesine verilen önem oldukça fazlaydı. Dolayısıyla Haremeyn’e gönderilecek hediyelerin sevkıyatı belirli bir merasim ile gerçekleşmekteydi. Sarayda gerçekleştirilen surre merasiminin bütün ayrıntıları teşrifat kaideleri kapsamında belirlenmiş olup kayıt altına alınmıştır. (Buzpınar, 2009) “ Surre alayı, Receb ayının on ikisinde veya müteakip günlerde düzenlenirdi. İstanbul’daki surre merasimini Haremeyn vakıflarını da idare eden Dârüssaâde ağası tertiplerdi.

Hazırlıkların teftişinden surrenin yol boyunca güvenliğinden ve Haremeyn’e ulaştıktan sonra dağıtımından sorumlu olan surre emininin tayiniyle sevkıyat başladı. Padişahın katıldığı törenler sırasında Mekke emîrine hitaben yazılmış nâme-i hümayun, surre keseleri ve surre defterleri surre eminine teslim edilir ve mahmil yüklü devenin de yer aldığı surre alayı daha sonra saraydan çıkardı ” (Ateş, 1981: s. 150). İstanbul ve Mısır’ dan yollanan surrelerin

ayrılmaz unsurlarından biri de mahmillerdi. Mekke- Medine' ye surre adıyla gönderilen para ve hediyelerin konulduğu, develere yüklenen bir çeşit vasıta olarak tanımlanabilir. Dörtgen bir ahşap çerçeve üzerinde dört yüzlü bir piramit şeklinde olan mahmil, üzeri altın ve gümüşle bezenmiş yazılar, ipek püsküller, çeşitli nakışlar ve kıymetli taşlarla süslenmiş bir atlasla kaplanırdı (Buzpınar, 2009). 18. yüzyıl öncesinde surreler deniz yoluyla Mısır'a oradan da Haremeyn'e gönderilirken bu tarihten sonra karayoluyla Şam üzerinden gönderildi (Uzunçarşılı, 2003). *"Topkapı Sarayı'nda yapılan törenlerin sonunda surre alayı, Sirkeci İskeleyi'nden Üsküdar'a geçerdi. Üsküdar'da mutasarrıflık dairesi avlusunda surre alayı gidiş ve dönüşünde İstanbul halkının şahit olduğu, en çok itibar edilen, büyük bir kalabalığın iştirak ettiği, bir dinî merasim zuhur ediyordu. Kara yolunun kullanıldığı dönemde güzergâh Sirkeci'den başlar, Üsküdar, İzmit, Akşehir, Konya, Adana, Antakya, Hama, Şam, Medine ve Mekke' de sona ererdi. Aynı yıl gönderilen surre alayı elli dört menzilde konaklamış, dönüşte menzil sayısının elli dokuza çıktığı, doksan gün yolculuk yapıldığı belirtilmektedir"* (Atalar, 2015). Surre alayının merasimi Osmanlı Devleti' nin son dönemlerine kadar devam etmiştir. *"Bazan da sultanların Mısır' daki vakıflarının yıllık gelirleri orada ilâve edilmek üzere İstanbul' dan yollanacak miktardan düşülerek kalan surre miktarı Mısır' a sevk edilir ve Mısır'da tamamlanan surre- i hümayun Haremeyn' e gönderilirdi"* (Özcan, 2000: s. 187). Mısır ve Şam' dan gelen surre ve mahmiller, Medine ve Mekke' de törenlerle karşılanır ve Arafat' ta birleşirdi. (Buzpınar, 2009)

Bulgu ve Tartışmalar

Surrelerin kaynakları arasında en önemlisi Haremeyn vakıfları idi. *"Sözlükte "durmak; durdurmak, alıkoymak" anlamındaki "vakıf" terim olarak "bir malın sahibi tarafından dinî, sosyal ve hayrî bir gayeye ebediyen tahsisi" şeklinde özetlenebilecek hukukî bir işlemle kurulan ve İslâm medeniyetinin önemli unsurlarından birini teşkil eden hayır müessesesini ifade eder. İslâm hukukunda vakıf işlemi sözlü bir hukukî tasarruftur. Fakihlerin çoğunluğuna göre vakıf işleminin irade beyanı (sîga), vakfeden (vâkıf), vakfedilen mal (mevkuf) ve vakıftan yararlananlar (mevkûfün aleyh) şeklinde dört unsuru vardır"* (Yediyıldız, 2012: s. 480; Kazıcı, 1984: s. 13). Kurulan vakıf hayrat gelir kaynağı tahsis etme mefhumu akar olarak belirlenmekteydi. *"Akar/ akarat kurumun ekonomik gücünü, hayır/ hayrat ise vakfin doğrudan kamu hizmeti sunan bölümünü, diğer bir ifadeyle akarat kurumun vasıtasını, hayrat gayesini, vakıf ise kuruma hayatıyet kazandıran hukukî işlemi ifade ediyordu"* (Günay, 2012: s. 479). Kuruluş şekillerine göre farklı türleri bulunan vakfin menkul ve gayrimenkul olarak ayrılmasında esasen hayır işleme hususuna toplumun her kesiminden iştirakçilerin katılabilmesine imkân sağlamak temel teşkil etmiştir. Dinî açıdan fakihler arasında bazı anlaşmazlıklara neden olan bu durum olayın hayır maksatlı yapılması dolayısıyla meşru addedilmiş ve teşvik edilmiştir. Haremeyn vakıflarının kapsamı değerlendirilirken gayrimenkul kapsamında, dükkanlar ve bunların kira gelirleri, bağ- bahçe ve mahsullerin bedeli, ev, arsa köyler olduğu gibi nakit para bağışı ile de vakıf hizmetlerinin idame ettirildiği bilinmektedir. Bazen ise akar olarak nakit destek hizmetlerinin sürdürüldüğü malumdur.

Buradan hareketle *"Para vakıfları, kuruluş sermayesinin bir kısmı veya tamamı nakit paradan oluşan vakıftır. Para vakıflarında vakfa konu olan ana sermaye olduğu gibi korunmakta, para çeşitli şekillerde işletilerek gelir elde edilmekte ve bu gelir vakfiyede öngörülen hizmetlerin finansmanında kullanılmaktadır"* (Özcan, 2008: s. 125).

Osmanlı toplumunda XV. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazanmaya başlamıştır. (Günay, 2012) Finansmanı farklı şekillerde tedarik olunan Haremeyn vakıflarının temel gayesi Mekke ve Medine halkının ihtiyaçlarını karşılamak, Haremeyn hizmetlerinin yürütülmesini sağlamak, Haremeyn' e hizmet edenlere destek olmak gibi hususlardan müteşekkildi. Bu vesile ile gönderilen vakıf gelirlerinin bölgeye iletilecek birtakım hediyelerin naklinde de aracı olması önem arz etmekteydi.

Haremeyn' ş- Şerifeyn Vakıfları ve Surre Sevkiyatı

Haremeyn vakıfları gönderilecek surre kaynakları içerisinde en önemlisini teşkil ediyordu. Bu vakıfların amaçları arasında hastahane, medrese, sebîl, sarnıç, su kuyusu ve yol yapımı gibi imar faaliyetleri, tamirat ve ıslah çalışmaları, hırsız ve yol kesicilere karşı güvenliğin sağlanması ile hac ibadetinin kolaylaştırılması gibi hizmetler bulunuyordu.

"Vakıflar, Yavuz Sultan Selim' den itibaren genişletildi. Kanûnî Sultan Süleyman pek çok köyü satın alarak Haremeyn vakfı olan köylere (değiş) kattı ve gönderilen surre miktarını arttırdı; ayrıca "sadakâtü' l- cevâli" adı altında gayri müslimlerden alınan cizyenin çoğunu da Haremeyn halkına tahsis etti" (Uzunçarşılı, 2003). Bunlardan başka buhur ve gül suyu gibi Haremeyn levazımatıyla ilgili vakıflar kurularak bunlar için köyler vakfedildi (Eyüp Sabri Paşa, 1301: s. 712; Atalar, 2015). Osmanlı Devleti' nin diğer bölgelerinde de gelirinin tamamı veya bir kısmı Haremeyn' e ayrılan çeşitli vakıflar tesis edildi.

“Önceleri Bâbüssaâde ağaları tarafından idare edilen bu vakıflar, 1586’da Evkâf- ı Haremeyn Nezâreti adıyla bir teşekkül kurularak Dârüssaâde ağalarının yönetimine verildi ve Dârüssaâde Ağası Habeşî Mehmed Ağa ilk Evkâf- ı Haremeyn nâzırı olarak göreve başladı” (BOA, MD, nr. 62, s. 249, hk. 563). Evkâf-ı Haremeyn Nezâreti’ ne bağlı vakıfların gelirleri özel memurlar vasıtasıyla toplanıp belirlenen kısmı surre alayı ile gönderildikten sonra artanı “dolap” denilen Haremeyn hazinesine konulurdu. Dârüssaâde Ağası’ na bağlı olan bu hazineden padişahın izni alınmadan harcama yapılamazdı” (Uzunçarşılı, 2003). “Haremeyn tahsisatlarının ödenmesinde genellikle altın sikke tercih ediliyordu” (Faroqhi, 1995).

“Son dönemde bütün bu gelirlere rağmen gönderilecek surre miktarının yetersiz kaldığı yıllarda Galata bankerlerinden borç alınarak takviye yapılırdı. Vakıfların Evkaf Nezâreti çatısı altında toplanmasından sonra surre kaynağı ve sorumlusu bu nezâret oldu. Ayrıca hânedan mensuplarının, devlet erkânının ve halktan dileyenlerin hazırladıkları hediye ve paralar “ferâşet çantası” denilen, bir yüzünde gönderenin, diğer yüzünde alıcının adı ve adresi yazılı deri çantalarla konularak Evkaf Nezâreti’ ne teslim edilirdi. Bunlar da surre alayı ile gönderilirdi. Dönüşte bu çantalar, içinde Haremeyn’den yollanan hediyeler olduğu halde sahiplerine iade edilirdi. Bütün bunlar o yılın surre ve ferâşet defterlerine kaydedilirdi” (Buzpinar, 2009).

İlgili defter, “defter- i evkaf- ı haremeynü’ ş- şerifeyn der vacib sene” ifadesiyle başlamaktadır (BOA, EV. HMK. SR. d.8 ,v.1a). Haremeyn Vakfı’ nın H. 29. 12. 1046/ M. 24. 05. 1637 tarihli olduğu bilinmektedir.

Tablo-1: Haremeynü’ ş-Şerifeyn Vakıflarından Yapılan Surre Sevkiyatı

Vâkıf ² ın Adı	Mevkuf ³	Tahsilat Durumu
Hasene-i hazret-i Padişah-ı alıhan ibadullah-ı devlete	1000 sikke	Mahsub ⁴ (habs olunmuş, vakfedilmiş standart bir hesap ifade olunmalıdır)
Hasene-i hazreti Valide Sultan dameti smetuha Valide-i hazret-i Padişah-ı alıhan	Sikke-i hasene 600 ; tahsil-i nukud-i sene 138.000	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-ı merhum Sultan Ahmed Han	Sikke-i hasene 5.000 tahsil-i nukud-i sene 11 yük 50.000	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-ı hazret-i Valide Sultan Valide-i hasilat-ı Padişah-ı alıhan	Sikke-i hasene 2550 tahsil-i nukud-ı sene 5 yük 86.500	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-ı merhume Handan Sultan Valide-i Sultan Ahmed Han	Sikke-i hasene 1000 sikke (zıkr olunan has paşmaklık ⁵ olmuştur)	vakfi kalil olmağa ancak 28.000 hasıl olur)
Evkaf-ı merhume Safiye Sultan Valide-i merhum Sultan Mehmed Han	Sikke-i hasene 480.000	
Evkaf-ı cami-i şerif-i Ayasofya-i kebir	Sikke-i hasene 430 tahsil-i nukud-i sene 98.900	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-ı merhum sultan Bayezid Han der Amasya	Sikke-i hasene 700 tahsil-i nukud-i sene 161.000	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-ı merhum Sultan Selim Han der Edirne	Sikke-i hasene 1250	bazı karyeleri tımar olmağa vakfi zayıf olub 1 akçe tahsil olunmamıştır.)
Evkaf-ı merhum Sultan Murad Han der Bursa	Sikke-i hasene 500 ba sene 115.000 tahsilat 100.000	100.000 tahsil olunmuş (15 tahsil oluna)
Evkaf-ı hamam merhume Valide Sultan der karib-i Sultan Bayezid Han der İstanbul	nukud-ı sene 41.882	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-ı merhume Valide Sultan der Üsküdar	Sikke-i hasene 1643 tahsil-i nukud-i sene 3 yük 77.890	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-ı merhume Mihrümah Sultan	Sikke-i hasene 5.000 tahsil-i nukud-i sene 11 yük 50.000	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-ı merhum Mahmud Paşa	Sikke-i hasene 1001 ba	altun tefavütü alınmağa vakfin müsaadesi

² Vâkıf: Vakfın kurucusu demektir

³ Mevkuf: vakfedilen mal demektir, burada genellikle menkul vakıf oluşumu söz konusudur.

⁴ Mahsub, habs olunmuş demektir. Vakfedilmiş standart bir hesap ifade olunmalıdır. Padişahların 1000 sikke meblağı Haremeyn vakıfları için vakfetmesi bir adet haline gelmiş olabileceğini akla getirmektedir.

⁵ Paşmaklık, Osmanlı’da hanedana mensup kadınlara tahsis edilen arazi için kullanılan bir terimdir. Detaylı bilgi için bkz: (İpşirli, 2007: s. 186-87)

	sene 230.230 akçe yokdur)	
	tahsilat 149.200	
Evkaf-1 merhum Koca Mustafa Paşa	nukud-ı sene 15.000	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 merhum Ali Paşa	Sikke-i hasene 140 ba sene 32.200	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 merhum Hüsnü Paşa	nukud-i sene 10.000	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 merhum Pertev Paşa	nukud-ı sene 10.000	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 merhum Nişancı Mehmed Paşa	hasene 192 sikke ba sene 44.160	tahsil 15.000 şart-ı vakfda nakdiye olmağla altun tefavütü ⁶ alınmamıştır
Evkaf-1 merhum Tabakçı Ahmed Paşa	Sikke-i hasene 275	evkaf-ı nukud olup zammı da zayi olmuştur
Evkaf-1 merhum Mustafa Paşa der Gekbuze	Sikke-i hasene 200 ba sene 46.000	Tahsil-i sikke 40.000
Evkaf-1 Hatuniye der Trabzon	Sikke-i hasene 200	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 merhume Ayşe Sultan der uhti-i İbrahim Paşa	Sikke-i hasene 200 ba sene 46.000	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 merhume Fatma Sultan binti Ferhad Paşa	Sikke-i hasene 200 ba sene 46.000	tahsil 3.000 (evkaf-ı nukud olup zammı da zayi olmuştur)
Evkaf-1 merhume Fatma Sultan	Sikke-i hasene 6 ba sene 1380	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 merhum Abdurrahman efendi kazasker	Sikke-i hasene 25 ba sene 5.750	tahsil 3400 (vakfı zaifolmağla altun tefavütü alınmağa müsaadesi yoktur)
Evkaf-1 merhum Abdusselam Bey	Sikke-i hasene 100 ba sene 23.000	tahsil 20.000
Evkaf-1 merhum Mehmed Bey Efşani	Sikke-i hasene 10	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 merhum Mehmed Çelebi Ensari	Sikke-i hasene 100	(vakf-ı mezburrakabe ⁷ dir)
Evkaf-1 merhum Cebeci başı Mustafa Ağa	nukud-ı sene 13.000	tahsil 4.000 (vakfı zayi olmuştur)
Evkaf-1 merhum Ahi Çelebi	nukud-ı sene 100.000 Cami-i şerif bina olunmuştur.	Tahsil fi gurre-i Ramazan 20.000 bakisi alınmamıştır
Evkaf-1 merhum Yusuf Ağa	Sikke-i hasene 100 re's malı 100.000	müracehesi alınmamıştır
evkaf-ı nukud-ı ağayan-ı darü's-saade	nukud-ı sene 33.000	zammı da zayi olmuştur)
Evkaf-1 merhum el-Hac Mustafa Ağa	Sikke-i hasene 1480 ba sene 3 yük 76.1008	tahsil 150.000
Evkaf-1 merhume Emine Hatun	Sikke-i hasene 189 ba sene 43.470	tahsil 20.605 (tamamen tahsile vakfin müsaadesi yoktur)
Evkaf-1 merhume Hümayun Hatun ve Hurşid Hatun	Sikke-i Hasene 50 ba sene 11.500	tahsil-i nukud-ı sene 6.000 (altun tefavütü alınmağa vakfin müsaadesi yoktur)
Evkaf-1 merhum Mustafa Ağa	Sikke-i Hasene 90	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 merhum Kapudan Hasan Paşa	Sikke-i hasene 115 ba sene 26.250	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 merhume Ayşe Sultan binti Cem Sultan	Sikke-i hasene 161	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 merhum Rahman Ağa	Sikke-i Hasene 123 ba sene 65.360	tahsil-i nukud-ı sene 15.000 (vakfı zaif olmuştur)
Evkaf-1 merhume ... Hatun	nukud-ı sene 2000 an sene-i nukud-ı sene 19865	altun tefavütü alınmağa vakfin müsaadesi yoktur)
Evkaf-1 merhume Daye Hatun	Sikke-i hasene 85 ba sene 19.550	Tahsil nukud-ı sene 10.200 (altun tefavütü alınmağa vakfin müsaadesi yoktur)
Evkaf-1 merhum Serkileri Mehmed Ağa	Sikke-i hasene 390	Vakfı zaif tahsil olunmak mümkün değildir
Evkaf-1 merhum İskender Bevvab	Sikke-i hasene 41	gelmemiştir
Evkaf-1 merhum Gürcü Mustafa	Sikke-i hasene 25 ba sene 5750	tahsil-i nukud-ı sene 2880 vakfiye-i sene-yazılmağla altun tefavütü alınmamıştır
Evkaf-1 merhum Mehmed Çelebi Katib-i sabıkeyn	Sikke-i hasene 102 ba sene 23.460	tahsil-i 10.200 (altun tefavütü alınmağa vakfin müsaadesi yoktur)
Evkaf-1 merhum Mehmed Ağa Ağa-yı sabık dartüssaade	Sikke-i hasene 330	Tamamen tahsil olunmuştur

⁶ Tefavüt, iki şey arasındaki farklılık anlamındadır. Buradaki anlamıyla fiyat farklılığı olarak değerlendirilebilir.

⁷ Rakabe: aynı mülkiyet, tasarruf hakkı demektir. Osmanlı vakıf sisteminde ise vakfin tamire ihtiyaç duyduğu ve gelirin yetersiz olduğu zamanlarda vakıf yöneticilerinin maaşlarından ziyade biriken paranın öncelikle vakfin onarım masrafları için ayrılması demektir (Hızlı, 1994: s. 53).

	basene 80.400	
Evkaf-1 Musa Efendi seraser-i sabık	nukud-ı sene 40.200	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 merhume Serazad Hatun	sikke-i hasene 304	tahsil 19.280 ziyadeye vakfın tahammülü yoktur
Evkaf-1 merhum Kalender Paşa	Sikke-i hasene 200	Vakfi zayıf olmuştur
Evkaf-1 merhum Nişancı Mustafa Paşa	Sikke-i hasene 216	Vakfi kalmamıştır
Evkaf-1 Behram Ağa	Sikke-i hasene 62	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 Küçük Ömer Ağa	Sikke-i hasene 80 ba sene 18.400	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 merhum İbrahim bin mehmed	Sikke-i hasene 42 ba sene 9660	gelmemiştir
Evkaf-1 merhum Sefer Ağa	Sikke-i hasene 88 ba sene 20240	tahsil -i sikke 15.900
Evkaf-1 bağçe-i merhum Mustafa Çelebi bevval	Sikke-i hasene 30	Tamamı tahsil olunmuştur
Evkaf-1 merhum Abbas Ağa	Sikke-i hasene 120 ba sene 27.600	tamamı tahsil olunmuştur
Evkaf-1 Haremeynü's-şerifeyn der İstanbul	nukud-ı sene 574.800	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 İsmail geçidi	nukud-ı sene 99.237	tahsilat 99.237
Evkaf-1 Haremeynü's-şerifeyn Bursa	nukud-ı sene 250.000	tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 Haremeynü's-şerifeyn Edirne	nukud-ı sene 200.000	tamamen tahsil olunmuştur.
Evkaf-1 merhum Gazanfer Ağa cezire-i Girit	nukud-ı sene 350.000	tamamen tahsil olunmuştur.
Evkaf-1 Osman Ağa Ağa-yı babüssaade ser hazinedar	Sikke-i hasene 50	Tahsili mümkün değildir
Evkaf-1 reaya-yı Yanbolu	nukud-ı sene 200.000	tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 şeraide Hamza Bey der karib-i Edirne	nukud-ı sene 12.000	tahsil 8160 (bakisi henüz gelmemiştir)
Evkaf-1 merhum Sinan Bey der Karinabad	nukud-ı sene 36.000	gelmek üzeredir
Evkaf-1 merhume İsfahanşah Hanım der İznik	nukud-ı sene 18.900	gelmemiştir
Evkaf-1 Haremeynü's-şerifeyn Baba deresi	nukud-ı sene 40.000	tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 Haremeynü's-şerifeyn Eğribucak	nukud-ı sene 60.000	tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 Haremeynü's-şerifeyn Kastamonu	nukud-ı sene 33.000	tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 Haremeynü's-şerifeyn Birgi	nukud-ı sene 433.637	Tahsil-i sikke 300.000 bakisi gelmemiştir
Evkaf-1 Haremeynü's-şerifeyn Ereğli	nukud-ı sene 178.000	Ber muceb-i muhasebe-i sene-i sabıka 178.000 henüz taşradan gelmemiştir
Evkaf-1 Haremeynü's-şerifeyn Balıkhisarı	nukud-ı sene 35.000	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 Haremeynü's-şerifeyn Musul	nukud-ı sene 25.000	gelmiştir
Evkaf-1 Haremeynü's-şerifeyn der Ruha	nukud-ı sene 50.000	gelmiştir
Evkaf-1 Haremeynü's-şerifeyn der Van	nukud-ı sene 30.000 hasene-i 155.000	tahsil 50.000 bakisi taşradan henüz dahi gelmemiştir
Evkaf-1 merhume Fatma Sultan zevce-i Ahmed Paşa	nukud-ı sene 2.000	gelmemiştir
Evkaf-1 Haremeynü's-şerifeyn der Selanik	nukud-ı sene 11.860	gelmemiştir
Evkaf-1 merhume Neslişah Hatun der Kefe	-	mahallinden görülmek lazımdır
Evkaf-1 merhum Ali Paşa	Sikke-i hasene 120 İstanbul Haremeyn-i muhasebesine dahildir	gelmiştir
Evkaf-1 merhum Ali Bey	nukud-ı sene 1500	gelmemiştir harap olmuştur
Evkaf-1 Haremeynü's-şerifeyn der cezire-i Kıbrıs	nukud-ı sene 536.796	tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 karye-i Kayı	nukud-ı sene 20.000	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 merhum Küçük Sinan	nukud-ı sene 6.000 İstanbul Haremeyn-i muhasebesine dahildir	gelmiştir
Evkaf-1 Haremeynü's-şerifeyn Diyarbakır	nukud-ı sene 50.000	gelmiştir
Evkaf-1 merhum Hüseyin Efendi Katib-i sabık bevvalın	Sikke-i hasene 124 ba sene 28.520	tahsil 24.800
Evkaf-1 merhum Ahmed Ağa Kapucubaşı	Sikke-i hasene 104 ba sene 23.920	tahsil 19.950
Evkaf-1 merhum Halil Efendi	nukud-ı sene 8200	gelmemiştir tahsil olunur
Evkaf-1 merhum Sarac Ahmed Çelebi	Sikke-i hasene 81 ba sene 17.820	tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 Gaffar Efendi	Sikke-i hasene 7	tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-1 bağçe-i merhum Hızır Çavuş	nukud-ı sene 1000 İstanbul Haremeyn-i muhasebesine dahildir	gelmiştir
Evkaf-1 el-Hac Ahmed debbağ	nukud-ı sene 720	gelmemiştir
Evkaf-1 merhum İbrahim	nukud-ı sene 360	gelmemiştir
Evkaf-1 Haremeynü's-şerifeyn der eyalet-i Temeşvar	-	hala Bosna mütevellî nasb olunmamıştır

Evkaf-ı Ferišan Hatun	nukud-ı sene 1440	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-ı Mahidevran Hatun	nukud-ı sene 720	Tamamen tahsil olunmuştur
Evkaf-ı Sarac Mustafa	Sikke-i hasene 5	Vakfı yoktur
Evkaf-ı Hüseyin Efendi	Sikke-i hasene 16	Vakfı yoktur
Evkaf-ı icare-i dekin-i Eflani	nukud-ı sene 3000	gelmemiştir
Evkaf-ı merhume Sanevber hatun	nukud-ı sene 5400	gelmemiştir
Evkaf-ı merhum Halil Efendi	nukud-ı sene 15.000	7.000 bakisi gelmemiştir
Evkaf-ı merhum Hacı Resul	nukud-ı sene 20.000	gelmemiştir
Evkaf-ı merhum Ahmed Efendi Noktazade	nukud-ı sene 5080	tahsil 4260

Kaynak: (BOA, EV. HMK. SR.d. , 8, v. 1a- 7a)

Vakıf gelirlerinden vakıf görevlileri ve masraflar için gereken pay ayrıldıktan sonra surre görevlileri ve masrafları için de gereken meblağ tahsis olunmuştur. İlgili masraf dökümü arşiv kaydında şu şekilde belirtilmiştir:

“cem'an ber muceb defter ta'yin olunan altun ve nukud-ı sene

hasene-i sikke 27.716

nukud-ı sene 42 yük 95.611 akçe

tahsil-i hazret-i Padişah-ı alemşah ve haseki sultan zide iffetüha 84 yük 97.581 akçe tahsil 90 yük akçe olduğu takdirce 2'şer yüz 30'ardan 39.130 altun ider

el-masraf beray-ı surre-i şerifeyn

88 yük 76.348 akçe

Teslim-i rikab-ı hümayun marifet 82 yük

Teslim-i emin-i surre beray-ı tekml surre-i şerife 4 yük 69.240

An sene emin ve katib ve bevaban ve teberdaran ve gayruhu 1108

Sene-i 1046” (BOA, EV. HMK. SR. d.,8, v. 6b- 7a)

Vakfın büyük bir meblağının tahsil edildiği ancak vakıflardan bazılarının gelirinin yetersiz olup vakfı destekleyemediği ve bazılarının da ilgili meblağı tamamen gönderemediği eksik kısımlarının kaldığı görülmektedir. bu sene-i mübarekede cem'an 98 yük 61.430 akçe mümkünü'l husul olduğu zahir olmuştur bu takdirce sair senelerden ziyade 13 yük akçe sa'y olmuştur an Abdülgani surre-i şerife ziyanında bu meblağ kamilen teslim buyrula (BOA, EV. HMK. SR.d. , 8, v. 7a.) Eksik kısımların saptanarak sene tamamına değin surre için vakfa teslim olunmasına hükmolunmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Surre, Müslümanların Hac farızasını icra için kutsal topraklara gittiklerinde dağıtılmak üzere Haremeyn'e gönderilen eşya ve hediyeleri ifade eden bir terimdir. Surreler, bu beldelere maddî destek sağlamakla beraber özellikle hilâfeti elinde bulunduran Abbâsiler, Memlûkler ve Osmanlılar için dinî ve siyasî yönden çok önemli bir husus idi. Osmanlı sultanlarının sadece Haremeyn'deki seyyid ve şerifleri değil aynı zamanda ulemâ ve meşâyih de özel hediyelerle donatmaları aynı anlayışla değerlendirilebilir. Her yıl Müslümanlardan dileyenlerin hediyelerini Haremeyn'e iletmesi bakımından halk için surrenin ayrı bir önemi vardı.

Haremeyn muhasebesiyle ilgili olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 966-1250 (1558-1834) yılları arasına ait 665 defter tesbit edilmiştir. Bu defterlerde, muhasebe kalemine bağlı vakıfların ve mukâataaların hesapları ile Haremeyn halkının alfabetik sıraya göre tutulmuş kayıtları bulunmaktadır. Her yıl kaydedilen bu hesapların defteri baş muhasebeye verilir, sûreti ise alıkonulurdu. Haremeyn muhasebesine padişah, vâlide sultan, şehzade, Dârüssâde ağası, vezir, paşa ve şahıslara ait vakıflarla Medine ve Mısır vakıfları ve sadrazamla şeyhülislâmın nezâretinde olan vakıflar kayıtlı bulunmaktaydı.

Haremeyn'e vakıf adı altında belirli bir tahsilatta bulunmak ve bunun surre için ayrılmış olması önemli bir mefhumdu. Bu şekilde girişimde bulunanların başında elbetteki Osmanlı idarecileri gelmekteydi, ilgili arşiv kaydına göre bu Padişahlar arasında *Bayezid, Sultan Ahmed, Murad, Selim Han'lar* bulunmaktadır. Ayrıca , Valide ve hanım sultanlar ki bunlar arasında da *Safiye, Handan, Mihrümah, İsfahanşah, Sanevber, Neslişah, Ayşe, Fatma, Mahidevran sultanların* adına rastlanmaktadır. Ayrıca vezirlerin ve paşaların da bu hususa ehemmiyet verdikleri bilinmektedir. Bunlar arasında *Mahmud, Koca Mustafa, Ali, Hüsnü, Pertev, Mehmed, Mustafa, Ferhat Paşalar* görülmektedir. Ayrıca farklı görevlilerin de bu hayır faaliyetinde etkin oldukları aşıkardır. *Serkilari, Dariüssaade*

ağası, cebecibaşı, kazasker, kapudan paşa, seraser, serhazinedar, babüssaade ağası, bevvab, katip, noktazen, nişancı, sarac , debbağ şeklindedir. Ayrıca ferdî olarak toplum nezdinde vakfa bağış yapan Bey, çelebi, efendi, ağa, hatun çok sayıda kadın ve erkek bulunmaktadır. Nakit gelirler yanında Cami, dükkân icaresi, Haremeyn vakıflarından ayrılan tahsisat surre için hazırlanmıştır.

Haremeyn vakıflarından surre sevkıyatı için İstanbul, Amasya, Edirne, Bursa, İznik, Urfa, Diyarbakır, Gebze, Trabzon, Yanbolu, Karinabad, Birgi, Kastamonu, Eğribucak, Babaderesi, Girit, Ereğli, Balıkhisarı, Van, Musul, Selanik, Kıbrıs, Kayı köyü, Temeşvar, Eflani, Keçe'den gelirler tahsis edildiği yine ilgili arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bahsi geçen mevkilerde 104 vakfın Haremeyn için kurulduğu saptanmıştır.

Bağışlanan miktara göre İstanbul Haremeyn vakıf gelirlerinden surre için tahsis olunan 574.800 sikke en yüksek menkul olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Kıbrıs gelirlerinden 536.796 sikke tahsisi de bu minvaldedir. Birgi gelirlerinden 433.637 sikke; Bursa'dan 250.000; Edirne'den 200.000, Girit'ten 350.000 sikke; Ereğli gelirlerinden 178.000 sikke; tahsisi de yüksek meblağ olarak değerlendirilebilir.

Şahıs bazında Safiye sultan ve sultan Mehmed adına 480.000 sikke önemli bir getiri sağlamıştır, Mahmud Paşa 230.230 sikke, Sultan Murad, Bursa vergi gelirlerinden 125.000 sikke, Ahi Çelebi 100.000 sikke yüksek meblağ kapsamındadır. En az 5-10 sikke miktarında bağış yapılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmed er-Reşîdî, (1980). *Hüsni's-şafâ ve'l-ibtihâc bi-zikri men külliye imârete'l- hâc* (nşr. Leylâ Abdüllatîf Ahmed), Kahire
- Atalar, M. (1991). *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları*, Ankara
- Ateş, İ. (1981). "Osmanlılar Zamanında Mekke ve Medine'ye Gönderilen Para ve Hediyeler", *VD*, 13 : 113-170.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. (2010). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*. İstanbul
- BOA, EV. HMK. SR. d. ,8: 1a-7a
- BOA, MD, 62/ 249: 563
- Buzpınar Ş. T. (2009). "Surre" *DİA*, 37: 567-569.
- Buzpınar, Ş. T. ve Küçükaşçı, M. S. (1997). "Haremeyn". *DİA*, 16: 153-157.
- Eyüp Sabri Paşa (1301-1306). *Mir'atü'l-Haremeyn*. İstanbul: Bahriye Matbaası.
- Faroqî, S. (1995). *Hacılar ve Sultanlar, Osmanlı Döneminde Hac: 1517-1638* (trc. Gül Çağalı Güven), İstanbul.
- Gökbilgin, T. (1977). *Osmanlı Müesseseleri Teşkilâtı ve Medeniyet Tarihine Genel Bakış*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Güler, M. (2011). *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları-16. ve 17. Yüzyıllar*. İstanbul: Çamlıca Yay.
- Hızlı, M. (1994). "Osmanlı Vakıf Sisteminde "Rakabe" .*Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/ 6: 53-70
- İpşirli, M. (2007). "Paşmaklık". *DİA*, 34: 186-87
- Kazıcı, Z. (1984). "Osmanlıların Haremeyn'e Yardımları", *DİA*, 20: 13-18.
- Küçükaşçı, M. S. (2007). *Abbasîler' den Osmanlılara Mekke-Medine Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yay.
- Özcan, A. (2000) *Anonim Osmanlı Tarihi: 1099-1116/1688-1704*, Ankara.
- Tekindağ, M. C. (2011). "Fatih Devrinde Osmanlı Memlûkları Münasebetleri". *Tarih Dergisi*, 30: 73-98.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1972). *Mekke-i Mukerreme Emirleri*, Ankara .